

LOUISON

Anton Ingolič

1

Prve dni avgusta sem prišel v Briançon. Toda tam ni bilo dela, moral sem še više v planine. Do zime, do snega sem delal na cesti. Nisem zaslužil manj kot v jami, delo ni bilo tako težko in predvsem: zrak je bil čist, planinski, brez prahu. Paziti je bilo treba samo na plazove. Mesec pred koncem je zasulo enega delavca, domačina Christophu, s katerim sva bila v baraki soseda. Bil je hudo molčeč človek, pravi hribovec. »Bonjour, ça va« in še kakšna beseda pa konec, čeprav sva ob deževnih dneh posedala ves dan na pogradu. Komaj sem izvlekel iz njega, da je doma dobro uro od našega odseka, visoko zgoraj na planini. Bil je več kot deset let starejši od mene, majhen, plečat, kakor medved, desno nogo je imel skrivljeno in metal jo je navzven, nos potlačen in oči globoko pod nizkim, zbočenim čelom; nič privlačnega ni bilo na njem.

Zavzel sem se, ko me je vprašal nekega večera, teden pred nesrečo: »Imaš ženo?«

»Nisem poročen.«

»Tvoja sreča!«

»Sreča?« sem prisluhnil.

»Sreča!« je rekel mrmrajoče, a s prizadetostjo.

To je bilo vse, kar je povedal.

Vreme se je poslabšalo. Konec je bilo vedrih, lepih jesenskih dni, ko se je od jutra do večera nad nami bočilo sinje nebo, na zelenih pašnikih naokoli pa ležalo toplo sonce in so redki borovci metali na mehko travo temne sence, a visoko s skalnatih gora se je bleščal sneg in led. Shladilo se je in skoraj vsak dan je deževalo, vendar smo morali na delo, da bi pred zimo dokončali svoj odsek. Začeli so se spuščati plazovi, ne sicer na cesto, pač pa nekje više. Opreznosti sem bil navajen iz jame; tovariši so se mi smejali, če sem jih opozarjal na nevarnost. Razumljivo je tedaj, da nisem, ko se je tistega meglenega dopoldneva nekje blizu nad nami sprožil plaz, prav nič čakal in se ogledoval, marveč sem nemudoma odvrigel kramp in planil po cesti navzdol. »Bežimo, bežimo!« sem kričal in med tekom mahal tovarišem. Vsi smo se rešili razen Christophu. Ali se je spotaknil in padel ali ga je zadržalo kaj drugega, da ni mogel zbežati? Vsem nam je bilo tesno, kot da smo mi krivi njegove smrti.

Tovariši so ga spravili do vasi, meni pa naložili, naj grem obvestit njegove domače.

Christophe mi je pravil, da ima do doma dobro uro hoda, jaz sem hodil več kot dve uri. Koča ni bila velika, a hlevi so bili videti prostorni, mukanje, ki je prihajalo iz njih, je pričalo, da so tudi polni. Najprej sem naletel na starikavo žensko z iznakaženim obrazom. Je ta ženska z zajčjo ustnico in šopom sivkastih dlak na levem licu njegova žena? Hribovci so svojski ljudje, vendar takšnega čudaka, kot je bil Christophe, še nisem srečal; prav lahko je tole njegova žena, čeprav bi prej lahko bila njegova mati. Kako naj ji povem, da Christophu ni več med živimi?

Pozdravil sem, dalje pa nisem vedel kako. Na srečo ni bilo treba nadaljevati, kajti ženšče je zabrbľljalo nekaj nerazumljivega in pokazalo proti hiši. Torej ni žena in tudi ne mati!

Stopil sem v vežo in potrkal na desna vrata. Od onstran se je oglasil zamolkel ženski glas.

Pri oknu je stala ženska mojih let in ne mnogo manjša od mene. Mlajša sestra? Morda. Žena?

»S ceste sem,« sem začel jecljaje. Lepa ženska, spočita. Kostanjeve lase si je pravkar razpletla po hrbtu navzdol. Prav do pasu so ji segali. Kakšne oči ima? »Z odseka pod Pic de Nuit.« Razumem, da je bil Christophe nesrečen ob tej ženski, kajti spoznal sem, da vidim pred seboj Christophovo ženo; še nesrečnejša je morala biti ona. Kako je sploh prišla v to hišo? Od kod? »Megla je bila gosta, rezal bi jo lahko z nožem.« Kaj me gleda tako pričakujoče? Kakšno vest naj ji prinesem z odseka, na katerem je delal njen mož, če ne slabo? Ali tega ne ve? »Nič se ni videlo, tudi čulo se ni...«

»Povej, ali je mrtev ali samo pobit!«

Kakšen glas, kakšen krik! Kakor zver v kletki, ki zagleda špranjo, skozi katero bo lahko dosegla prostost.

»Mrtev!« sem kriknil.

Še meni je drhtel glas.

»Mrtev,« je ponovila najprej glasno, potem tiše. »Mrtev.« Spustila se je na klop ob oknu in si zakrila obraz. Nisem vedel, ali je hotela pred menoj skriti žalost ali veselje. Še vedno sem stal ob vratih. Hotel sem povedati, kako se je zgodilo, pa mi je mignila z roko, naj molčim.

»Ubogi Christophe,« je dejala, ko si je čez čas odtrgala roke od obraza. »Torej ga je zasulo? Pripoveduj, kako se je zgodilo! Sedi!«

Pripovedoval sem, toda še vedno nisem mogel dognati, ali je v ženinih očeh žalost ali skrito veselje, bila je obrnjena od okna in nisem ji videl v oči.

»Kdaj bo pogreb?« je vprašala kratko, stvarno.

»Jutri, najbrž jutri.«

Dvignila se je. Stasita, zares lepa ženska! Tudi jaz sem vstal.

»Čakaj, okrepčal se boš.« Bila je samo še gospodinja. »Dolga je pot gor k nam.«

Pustila me je nekaj časa samega, potem mi je tisto ženšče prineslo kruha, sira in mleka. Po južini, ko se je že zmračilo, se je gospodinja spet pokazala, vprašala me je, če sem se najedel, potem pa me odpeljala v sobico onstran veže. O Christophu mi več vpraševala, tudi ženšče ni kazalo nikakršne radovednosti, čeprav je moralo izvedeti, kaj se je bilo zgodilo.

Nekoliko zmeden sem se spravil v posteljo. Pernice pod menoj in nad menoj. Na tako mehkem še nisem spal.

Ko sem se drugo jutro zbudil, Christophove žene ni bilo več doma. Ženšče me je nahranilo, brbljalo nekaj, česar nisem razumel, in me celo spremilo dol do lesene ograje, s katero je bila opasana samotna kmetija.

Christopha smo pokopali proti večeru. Vdovo sem videl le od daleč, pravzaprav samo obrisje njene postave. Že prej sem pospravil Christophove reči, mislil sem, da bo prišla ponje. Ni bilo veliko: jedilni pribor, nekaj posode, perila, par volnenih nogavic in vreča, v kateri je vse to prinesel od doma. A ni je bilo. Vreča je ostala na ležišču poleg mene. Ko sem se ponoči zbudil, sem menil, da Christophe, s koleni pri bradi, še vedno spi ob meni. Pograbil sem vrečo in jo zalučal pod pograd.

V boju s kamenjem in zimskimi viharji sem pozabil na Christophovo vrečo; odkril sem jo šele, ko smo končali z delom in sem zbral svoje reči. Najprej sem jo sunil še globlje pod pograd, potem pa potegnil izpod njega in se naslednje jutro, namesto da bi odšel v Briançon, odpravil na samotno kmetijo.

Mlada vdova se je zdrznila, ko me je zagledala; ko sem položil na klop ob peči vrečo s Christophovimi rečmi, pa je rekla: »No, te reči bi si bil lahko obdržal ali jih pustil, kjer so bile.« Trudila se je, da bi govorila, kot piše v knjigah, vendar ji je tu in tam ušla beseda, ki je nisem razumel. Njena lica so bila gladka in polna, vendar brez ženske miline. Obrvi je imela temne in košate, da ni bilo videti, kaj se skriva v očeh. »Počakaj,« je dejala, ko sem se okrenil proti vratom, da bi šel, »malo se boš okrepčal«.

Prinesla je kruha, sira in vina.

»Na cesti, v rudniku, sploh pri delu človek nikoli ne ve, kje ga čaka nesreča,« sem spregovoril, da ne bi bilo slišati, kako sem mlel. »Vendar bi se bil Christophe lahko rešil.«

»Lahko bi se bil rešil?« je vprašala brez posebnega začudenja in vznemirjenja.

Povedal sem, kako je bilo.

Zunaj je bil meglen dan, vsak čas bo zapadel sneg, morda že čez noč. Kam naj grem? Naj počakam na pomlad spodaj v Briançonu ali naj grem v Grenoble, kjer je baje precej tovarn in bi morda čez zimo našel zaslužek, s pičlimi prihranki se bom težko pretolkel čez zimo. V misli mi je prihajal tudi Merlewald. Za vlak imam in nekaj bi mi še ostalo, da ne bi bil materi popolnoma v breme, na pomlad pa se bo morda odprlo. V Nemčiji brezposelnost že pojema. Seveda zato, ker Hitler oborožuje svojo vojsko. Francozi tudi ne bodo držali križem rok. V te misli so se — medtem ko sem govoril — vrivale druge: Christophe in tale žena! S čim si jo je pridobil? Ni mogoče drugače, kot da je bila kmetija njegova, ona pa je prišla od drugod. Od kod in za kakšno ceno? Ima ljubimca? Je komaj čakala, da bo mož pod rušo? Res ne veš, kako je z ženskami. Kaj vse je oče že storil materi, pa ga ima še vedno rada; Molanka pa je očeta pustila, brž ko je začel Klambos gledati za njo; Mudronjka bi bila legla z menoj tudi vpricho na smrt bolnega moža, Brigitta številka ena me ni marala, ker sem bil samo rudar in inozemec, Brigitta številka dve pa bi bila pustila svojega bogatega ženina in pobegnila z menoj. In Marta? Niti čakala ni, da bi ji bil razložil, kako je bilo z Mudronjko. Čudne, zares čudne so ženske.

»Ste končali z delom?« je vprašala vdova, ko sem povedal vse in je že nekaj časa ležal med nama mučen molk.

»Končali.«

»In kam zdaj?«

»Ne vem, morda v Briançon ali v Grenoble, morda v Merlewald ali Mens.«

»Merlewald, Mens? Kje je to?«

Povedal sem ji, da sta to rudarska revirja v severni Franciji.

»Rudar si?« se je začudila. »Kako moreš živeti pod zemljo?«

Pripovedoval sem ji o svojem delu. Bolj in bolj se je čudila. Potem me je vprašala, če sem v Merlewaldu doma. Spet sem ji moral na dolgo razlagati, od kod sem in kako je tam, kjer sem doma: raznolika Jugoslavija, hribovita Slovenija. Moj rojstni kraj, zeleni Strmec, ji je bil bližji kot Merlewald in Mens. Moja pripoved jo je očitno zanimala. Takega človeka, ki rije nekaj sto metrov pod zemljo, še ni videla, tudi ne človeka, ki je doma iz dežele, katere ime je tako nenavadno

in ga ni, kot se ji zdi, še nikoli slišala. Natakala mi je, sama pa se komaj dotaknila kozarca. Vedel sem, da čas beži, vendar mi je bilo prijetno: ne vem, ali zaradi vina ali ker sem zbudil v njej zanimanje. Ure nisem imel, tudi v hiši je ni bilo. Ko sem vstal, je dejala: »Zdaj ne moreš nikamor, na pol poti bi te ujela tema.« Nasmehnila se je. »Z delom ste končali in ne veš, kam naj greš, Christophova postelja pa je prazna.«

Spet sem prespal noč v sobici onstran veže. Ko sem se naslednje jutro dvignil od obilnega zajtrka, da bi se poslovil, me je vprašala: »Ali znaš krmiti in napajati živino?«

»Seveda znam,« sem odvrnil.

»Potem pa ostani!«

»Da bi ostal tu na planini?«

»Zakaj ne? Rekel si, da si doma s planin.«

»Ej, Strmec je krtina v primeri s temile gorami. Naj vendarle ostanem?«

Njen glas je bil miren, malce zamolkel, ko je nadaljevala: »Tu boš imel delo, dobro hrano in, preden odideš, dobiš, dobiš... najlepšega telička.«

Sam ne vem, kaj me je zadržalo. Ali to, da je sneg že začel naletavati, v sobi pa je bilo prijetno toplo, ali mi ni dala na pot čudna tesnoba, ki je ležala v vsem, kar je bilo v zvezi s Christophom in njegovo ženo? Ali pa je bilo samo to, da me je mlada, postavna vdova povabila, naj ostanem? Tako sem torej ostal. Razkazala mi je hlev, v njem je bilo devet rejenih krav, nekaj telic, par volov in mogočen bik. Ogledala sva si tudi zaloge krme in vse ostalo. Lepa kmetija, seveda brez njiv, kajti za njive je bilo previsoko, bilo pa je v shrambi dovolj moke, sira, olja, mesa in vsega drugega, celo pletenka vina. Ne bo nam sile čez zimo, sem spoznal, dela tudi ne bo preveč, saj je bilo tisto ženšče, ki me je sprejelo na tej samoti, pridno kot čebela in urno kot mravlja.

Proti večeru je začelo pošteno snežiti in snežilo je ves teden. Snega je zapadlo poldrugi meter, imel sem dovolj dela, da sem napravil tir k hlevu, vodnjaku in h kaščam. Kako bi bila mati vesela, če bi v Merlewaldu zapadlo toliko snega! Z gospodinjo sem spregovoril na dan največ deset stavkov, tudi staruha, ki je menda bila Christophova teta, ni govorila kaj več, kolikor je človek njeno brbljanje sploh lahko imenoval govorjenje. Seveda sem gospodinjo čutil povsod, najbolj pa zvečer in čez noč. Po večerji smo vsi trije obsedeli v veliki sobi, kjer je bila tudi gospodinjina postelja. Gospodinja je pletla, staruha kinkala za pečjo, jaz pa prebiral knjige, ki sem jih našel na

podstrešju. Videti jim je bilo, da jih že desetletja ni imel nihče v rokah. Najbrž jih je prebiral Christophov oče, morda celo ded. Bili so romani Honoréja Balzaca, Dumasa starejšega in mlajšega ter drugih pisateljev, a tudi zgodovinske in zemljepisne knjige. Zanimivo čtivo, vendar pri branju nisem bil zbran, bolj in bolj me je motila prisotnost mlade vdove. V njenem obrazu ni bilo več tiste trdote kot sprva. Kakšna ženska je to? sem se spraševal vse pogosteje. Da ji ni nič za moža, razumem, toda ali ji sploh ni za moškega? Bil sem že dober teden pri hiši, ves čas ni bilo nikogar na obisk, čeprav dol do vasice menda ni bilo več kot pol ure. Če bi koga imela, bi moral priti. K takšni ženski bi prišel, čeprav bi bilo snega čez glavo. Ko se je gospodinji zdelo dovolj bedenja, je pogledala k meni in dejala: »Bomo legli, kaj?«

Pokimal sem in zaprl knjigo. Lafourmi, mravlja, kot sem krstil staruho, se je zdramila, pogledala malce prestrašeno naokoli in brbljaje odšla v kuhinjo, kjer je imela svoje ležišče. Potem sem se dvignil še jaz. Trije prostori so bili v hiši, vsak izmed nas je imel svojega. Kakšno razkošje! Pogledal sem po gospodinji, ni se ozrla k meni, tudi potem ne, ko sem zamrmral »bonne nuit« in stopil proti vratom. V svoji sobi nisem prižgal svetilke. Hladno je bilo, zato sem se naglo slekel in zlezel pod perje. Lafourmi je medtem že legla, jaz pa sem poslušal, kako se je gospodinja počasi razpravljala in končno upihnila luč ter legla. Vrat ni zaklepala, to sem opazil že prvo noč.

Bilo je menda po štirinajstih dneh. Kmalu potem, ko je v hiši zavladala popolna tišina (zunaj je že ves večer zavijalo okoli voglov), sem se dvignil. A takoj sem spet legel. Mrzlo me je prešlo ob misli, da bi me zavrnila. Potem mi je bilo neprijetno, ker sem se zbal; dolgo nisem mogel zaspati.

Od tiste noči sem slabo spal. Toliko manj, kolikor so bile noči daljše. Dnevi so mi sicer hitro minevali, z živino je bilo precej opravka in pomagal sem tudi delati surovo maslo in sir. Ob meglenih dneh se ni videlo nikamor, kadar je sijalo sonce, pa je bilo videti daleč na vse strani, toda vse naokoli sama gladka snežna odeja, le tu in tam kako zasneženo drevo, spodaj tistih nekaj hiš, ki naj bi bile vas, in precej niže gozdovi, ki so tudi bili pod snegom. V dolino se ni videlo, ker so pogled zapirali raztrgani grebeni sosednjih planin. Že pri gradnji ceste sem bil odrezan od vsega, kar se je dogajalo daleč spodaj, časopis je prihajal gor k nam vsako nedeljo, sem na kmetijo ni bilo ne časopisa ne človeka, ki bi kaj povedal. Nisem si upal vprašati, zakaj ni nikogar in zakaj tudi gospodinja ni šla nikamor. Če je bila pri hiši potrebna kaka stvar, se je odpravila v vas Lafourmi.

Tisti dan sem se ponudil, da jaz stopim dol v trgovino.

»Ti?« se je zavzela gospodinja. »Ne,« je dejala po kratkem razmišljanju, »ti ne boš hodil dol.«

»Zakaj ne?«

Pogledal sem ji naravnost v oči; gledala me je nepremično, niti trenila ni.

»Dobro, pa ne bom šel,« sem rekel, ko nisem mogel več vzdržati njenega dolgega, vame prodirajočega pogleda.

Večer je potekal še tiše in še počasneje kot navadno. Iskal sem gospodinjine oči, a niso se dale ujeti. Toda ko se je dvignila, je obvisela na meni z izprašujočim pogledom in dejala z glasom, ki je rahlo drhtel: »Bomo legli, kaj?«

Komaj sem se spravil v posteljo, sem se spet dvignil. Tokrat ne bom več legel, sem si rekel. Prisluhnil sem proti prednji sobi. Od tam ni bilo čuti ničesar, le veter je butal v stene, stresal vrata in v oknih so šklepetale šipe. Odprl sem vrata in se splazil kot po neznanem, komaj odkritem rovu prek veže. Ko sem odprl vrata, sem obstal na pragu: pri peči sem zagledal visoko postavo v dolgi beli srajci.

»Si prišel?« je vprašala gospodinja z glasom, ki je pričal, da me je čakala.

»Prišel,« sem rekel in zaprl vrata.

Ljubila sva se brez besede. To noč in naslednje noči. Vendar ni bilo tako kot z Mudronjko v Merlewaldu in tudi ne tako kot z Brigitto v Nieuuxu. Ves čas me je navdajala nekakšna tesnoba in vsakokrat, ko sem odhajal od gospodinjje, sem čutil, da se mi ni predala vsa. Nikoli mi ni rekla, naj še pridem, toda ko sem prišel, sem čutil, da me je čakala.

Čez dan se na videz ni prav nič spremenilo. Če sem obvisel z očmi na njej, ni z ničimer pokazala, da vidi, kako jo gledam. Vendar se mojim pogledom ni izmikala. Še dalje sem se obračal nanjo z »madame«, ponoči pa nisem vedel, kako naj ji rečem, dokler mi ni dejala neko noč, ko sem odhajal v svojo sobo: »Jaz sem Louison, ti si pa Marc, ne?«

Nekega večera ni marala v posteljo, obsedela je za pečjo.

»Ne, ne,« me je zavrnila s takim glasom, da nisem več silil vanjo. Hotel sem se vrniti v sobo, pa me je zgrabila za roko. »Ostani, Marc!« Čudno teman je bil njen glas. »Ali veš, kakšen dan je danes?« Bili smo nekje sredi februarja, toda kakšen naj bi bil ta dan, nisem vedel. »Danes pred tremi meseci je zasulo Christopha,« je povedala, premolknila za kratek čas in vprašala naglo: »Veš, zakaj ga je zasulo?«

»Ker ni zbežal; povedal sem ti.«

»In veš, zakaj ni zbežal?«

Pogledal sem jo: videl sem samo belino njene dolge platnene srajce.

»Ker je vedel, da bi ga bila ubila,« je povedala počasi, skoraj zlogovaje. Menda sem se presedel, morda sem se hotel celo dvigniti, kajti zgrabila me je za desnico, jo krčevito stisnila in nadaljevala. »Zime ne bi bil preživel. Zato je počakal na plaz. Legel je, se še bolj skrčil, kot je že bil zgrbljen, in počakal, da se je zgrnilo nadenj.«

Iztrgal sem roko in se nekoliko odmaknil.

»Če tega ne bi bil storil, bi bila jaz zdaj v ječi ali bi trepetala, kdaj bodo odkrili moj zločin. Usmilil se me je. Pravzaprav ni bil slab človek, ne, ni bil.« Utihnila je. Tudi jaz sem molčal. Tako je torej s to žensko? »Če ne bi bila jaz njega ubila,« se je spet oglasil, »bi bil on ubil mene. Da, ubil bi me bil, čeprav me je imel rad, zelo rad. Obadva ne bi mogla živeti več v tej samoti, umakniti za stalno pa se nisva imela kam, ne on ne jaz.«

Spet me je zgrabila za roko. Njen prijem ni bil več tako krčevit, glas ne tako temen in grozljiv.

»Nisem ga imela rada, nisem ga mogla imeti. Sam si videl, kakšen je bil. A ni bilo samo to. Tudi otroka mi ni mogel dati. Bil je prava pokveka. Ni bil sam kriv. Toda kaj sem jaz zagrešila, da so me dali takšnemu moškemu? Oče me je prodal za par volov. Vem, natanko vem, da sta napravila kupčijo. Pred osmimi leti se je to zgodilo. Doma sem z druge planine, oče je bil pastir, pijanec, mati je umrla že davno, niti spominjam se je ne več. Sedemnajst mi je bilo, ko me je pripeljal sem. Osem let sem ga prenašala. Dovolj je bilo. To je vedel, povedala sem mu. Da bi mi olajšal življenje, je šel pomladi na cesto. Tam je tudi on spoznal, da ni vrnitve v prejšnje življenje. Mnogo je trpel, oba sva trpela. Zato je napravil konec. Skupaj sta spala, kakor si povedal, pa nisi vedel, kaj ga je žrlo. Vem, ni mnogo govoril. Tudi jaz sem se odvadila govoriti. Kako govori Lafourmi, pa tudi veš. To je planina samote in molka. Samo otroci bi jo lahko poživili.«

Nenadoma me je potegnila k sebi.

»Marc, kakor da te je poslal sam Christophe. Še po smrti me ima rad. Ne zaslužim si tolikšne ljubezni, čeprav sem osem let živela z njim. Strašna so bila ta leta, strašna je bila tudi njegova smrt. Meniš, da je hitro umrl?«

»Ko smo ga odkopali, je bil že mrtev. Kopali pa smo manj kot pol ure.«

»Povedala sem ti, Marc,« je rekla hladno in tuje. »Zdaj pa pojdi!«

Rad sem šel. Ves teden me ni bilo k njej. Nič mi ni rekla. Kakor da je vse prav. Potem me je spet potegnilo k njej. Bila je še pre-danejša in toplejša kot prej.

Ko se je začel topiti sneg in je bilo v zraku čutite prve pomladanske sapice, mi je dejala neki dan, ko sva stala pred hišo: »Otroci bodo prinesli življenje na našo planino. Mare, jeseni ne bo več tako tiho kot zdaj.«

Začuden sem jo pogledal.

»Pravim,« se je nasmehnila, »otroci bodo prinesli življenje na našo planino.«

»Louison?!«

»Oui, Mare!« je pritrdila z blagim, srečnim glasom in smehljajem.

»Da, Marko,« je ponovila po slovensko. (To sta bili edini slovenski besedi, ki ju je znala.)

Mene pa je vznemirila njena novica. O tem, da bi lahko imel otroka, sem seveda razmišljal že pri Mudronjki. Tako dolgo me je mučilo, da sem jo vprašal. »Že dvakrat je bilo,« se je zasmejala. »pa sem odpravila, tu je laže ko pri nas na Poljskem.« Prizadelo me je, ranilo, vendar ji pozneje nisem več govoril o tem. Brigitte sploh nisem vprašal, vedel sem, da bo storila, kakor je prav zanjo in tudi zame. Zares, tu na Francoskem je drugače s to rečjo kot na Poljskem in Slovenskem. Vendar je lahko tudi tu prav tako. Recimo tu na tej visoki, nad ostali svet dvignjeni planini. Louison, vdova po tovarišu s ceste, kjer se bo delo nadaljevalo čez kak mesec, bo torej imela otroka in jaz bom njegov oče?

Ponoči sem hotel k njej, da bi se glede tega pogovoril z njo, čeprav sam nisem vedel, kaj naj ji pravzaprav rečem. Toda našel sem vrata zaklenjena. Drugo jutro pa mi je rekla: »Bolje tako, Mare. Mati je umrla, ker je oče baje do kraja ni pustil na miru.«

Življenje je teklo dalje, kakor da se ni nič zgodilo. Sneg je kopnel, pokazale so se majhne zelene ploskve in se večale z vsakim dnem, sonce je čedalje topleje sijalo, živina je po ves dan mukala in silila iz hleva. Že ni bilo videti več snega pod nami in po sosednjih planinah, ki so bile nižje kot naše, le skalnati vrhovi nad nami so bili še zasneženi. Tam bo sneg ostal vso pomlad in vse poletje. Nazadnje smo živino le spustili na pašo in odtlej ni bilo zame pravega dela več. Ves dan sem imel v očeh Louison, ki se ji je vedno bolj videlo, da bo rodila. Celo Lafourmi je to opazila, kajti često se mi je dobrikajoče nasmehnila.

Kako? Da bi ostal na planini? Tu v tej samoti, ki bo zame samota tudi potem, ko se bo podilo okoli hiše pol tucata otrok? Ne! Toda ko

sva opravljala z Louison kako delo ali kar tako sedela na klopi pred hišo, mi je bilo vendar prijetno ob misli, da bi lahko postal gospodar širnih pašnikov in bogatih gozdov pod njimi. A že so se mi pokazali rovi merlewaldskih rudnikov, slišal sem brnenje svedrov in udarce kramпов, videl sive rudarske hišice, zaslišal bučno govorjenje svojih rojakov pri Avstrijcu, se pogovarjal z Gaspardom in Pierrom o velikih, usodnih rečeh, ki so se pripravljale v svetu, plesal z živahnimi domačinkami v Nieuxu, iskal Marto v Mensu, se pulil v marsejski luki za prtljago in pohajkoval po nabrežju bele Nice. Ne, ne! sem še odločneje zavrnil vabilo, ki ga nisem bral samo v Louisoninem glasu, marveč tudi v zdravem planinskem zraku, sinjem nebu, zelenih pašnikih in živini, ki je požrešno mulila pomladansko travo.

»Louison, bi šla z menoj v dolino?« sem vprašal nekoč bodočo mater svojega otroka.

»Vedno bom ostala tu na planini.«

»Prodala bi posestvo in si spodaj kupila kaj manjšega.«

»Ne, s planine ne grem, tu ostanem do smrti.«

Louison je bila kot moja mati. Ne, še trdneje je prirasla na zemljo Mene pa je čedalje bolj vleklo med ljudi. Z vsakim dnem je bilo dela manj, zato pa več časa za razmišljanje.

»Ali res ne bi šla?« sem jo spet vprašal; ne bi mogel reči, ali sem si želel, da bi šla z menoj ali da bi ostala.

Dolgo je molčala, potem me je pogledala in dejala: »Ne zadržujem te, Marc.«

Kaj je bilo v njenem pogledu in glasu? Ni bila prošnja, naj ostanem? Morda. Bila pa je tudi svoboda, ki mi jo je ponudila.

Zvečer mi je rekla: »Ti si človek velikih cest in globokih podzemeljskih rogov, jaz sem prirasla na to planino. Razumeš?«

Razumel sem Louison, a vedel sem tudi, da moram dol v dolino, v svet.

Ko sem ji to povedal z vso odločnostjo, je samo rekla: »Pojdi, če res moraš iti.«

Dva dni pozneje sem ji segel v roko.

»Kmalu bo živo na naši planini,« me je opomnila, potem pa rekla predano: »Hvala, Marc.«

V njenih očeh je bila toplina in žalost.

»Tebi hvala, Louison! Želim, da bi bilo srečno, da bi...«

»Tudi tebe naj ne zadene nič nevšečnega.«

Objel sem jo in poljubil. Rahlo je drhtela. Čemu vendar silim stran? Sèm na planino še ni segla kriza in tudi ne bo. Na cesti so že začeli z delom. Morda imajo že dovolj delavcev. Torej bom spet brez

dela, na cesti bom s prazno torbo in praznim želodcem. Tu pa imam vsega, tudi ženo in vsak čas bom imel še otroka. Marko, postoj, premisli!

»Telička ne boš vzela?« je segla Louison v moje misli.

»Ne, ne!« sem kriknul, jo še enkrat poljubil in se odtrgal od nje.

Naglo sem se spustil po položni rebri navzdol. Pred ogrado sem se ustavil. Toda nisem se ozrl navzgor, preskočil sem planke, da se ne bi preveč zamudil z odpiranjem lese, in se pognal navzdol po strmini. Vedel sem, da me bo Louison, ki je še vedno stala zgoraj pred hišo, poklicala, če ji ne bom hitro izginil izpred oči; in vedel sem, da ne bom imel moči, da bi se uprl njenemu klicu.

Na lanskem odseku nisem vprašal za delo, še oglasil se nisem, v Briançonu pa ni bilo dela. Bilo mi je prav. Napotil sem se dalje proti Grenoblu. Mesta nisem dosegel, nekaj kilometrov prej sem dobil delo pri gradnji mostu...

2

Odpeljali smo se v Lyon, kjer so zbirali jugoslovanske prostovoljce iz Francije. Prispeli smo prvi. Do odhoda v Marseille, od koder bi se z ladjo odpeljali v Italijo in od tam v Jugoslavijo, je bilo še dovolj časa, najmanj dva tedna.

Prvi dnevi so hitro minili; s tovariši smo reševali položaj v Franciji in v svetu, mnogo pa sem tudi pohajal po mestu. Z ulic in trgov je podila ljudi ostra zimska burja, meni pa je prijala. Po toliko letih sem končno vendarle svobodno dihal, se svobodno gibal in svobodno mislil!

Na nekem takem sprehodu sem se domislil Louison.

Kako je preživela vojno? Kako jo je preživel moj otrok? Sin? Hčerka?

Sprva je bila to le bežna misel. Toda povrnila se je in segla globlje.

Če se zgodi, da padem, ne bom vedel, ali je na tisti planini, ki je gotovo že pod snegom, še vedno tako samotno, kot je bilo, ali pa jo oživlja vrisk in smeh mojega otroka. Toda tudi če ostanem živ, ne bom prišel nikoli več tako blizu Pic de Nuit. Po najbližji poti se bom pripeljal po Jurčka, mater in Mihca in se tudi po najbližji vrnil domov. Spodobi se, da se poslovim še od svojega najstarejšega sina ali hčerke, prav je, da otrok vsaj vidi svojega očeta. In sploh: spodobi se, da obiščem Louison, ko sem tako blizu. Najbrž se je že poročila in ima kup otrok, kot je navada v hribih. Morda tudi ne, Louison

ni navadna ženska. Vesela bo, ko me bo zagledala. Si je ne želim videti tudi jaz?

Vendar sem se dva dni boril s seboj, preden sem sedel na vlak in se odpeljal v Grenoble, kjer sem po daljšem iskanju našel kamion, ki me je potegnil do Briançona, od koder sem jo mahnil v snegu pod Pic de Nuit.

Popoldan. Na nebu ni bilo niti oblačka, vendar sonce ni imelo prave moči. Kolikor više sem se dvignil, toliko huje je brilo, toda razgled je bil širši, lepši in čutil sem se lažjega.

Kaj bi dala mati za takšen pogled! Vsako zimo je tožila, ker ni bilo snega, in če je zapadel, je dejala, da tisto ni sneg. Zares ni bil. Tole je sneg, pravi sneg. Ob letu ga boste, mati, imeli dovolj na Strmecu! Še dolgčas vam bo po Merlewaldu in Mensu. Ne verjamete? Pomislite: tu imate v kuhinji vodo, ni vam treba lomiti poledenele hoste, dim iz peči vam ne sili v oči; kar ste v Franciji, vas ni zeblo, doma smo včasih mi s hrbti greli peč, namesto da bi peč grela nas. In kdaj ste imeli na Strmecu skoraj vsak dan meso in po obedu kozarec vina? Še ob velikih praznikih ne. In... Kaj bi našteval! Vem, kaj bi rekli: vse to dam, samo da se vrnem domov. Ko boste nekaj časa na Strmecu, boste to in ono pogrešali, vendar vam ne bo žal. Vem. Ali pa ne bo žal meni? Se bom mogel privaditi? Na Strmecu ni elektrike, brati bom moral ob petrolejki; radijski aparat bo treba prodati in kupiti drugega na baterije. Dobro, da sem se spomnil. In kako bo v jami, v Podlogu? Koliko imam tam spodaj še znancev? Z nikomer več si ne dopisujem. Koga bom še prepoznal od bivših sošolcev, ki so, kolikor se niso raztepli po svetu, mogoče vsi odšli v partizane. Koliko se jih bo vrnilo? Pravzaprav bom v domačem kraju tujec. Mati, prehitro sem vam dal besedo! Pusto bo na Strmecu, pusto v Podlogu. Kaj se pravzaprav lahko sploh zgodi v naših revirjih? Kaj se lahko zgodi v Jugoslaviji? Partizani so zares osvobodili velik del države in Nemce še vedno tepejo, toda po vojni bodo, kakor vedno doslej, o Jugoslaviji odločali drugi. Drugače je bilo in bo s Francijo. Zdaj res vlada nekakšno zatišje, toda to je le začasno. Po vojni bo odločalo delavstvo, tako pravijo vsi. Tudi ni mogoče drugače. Premislil si bom, premislil, preden se odločim za vrnitev.

Tudi na Marto sem se spomnil, ko sem stopal po slabo izhojeni gazi proti Louisonini domačiji. Vse drugače bi bilo, ko bi še živela. Prekleti nacisti in njihovi podrepaniki!

Toda kako je z Louison? Pred enajstimi leti sem prvič lezel v tole reber, tedaj ni bilo snega, vendar ni bilo nič bolj zgodaj. Letos je sneg prej zapadel. Ali ni že pozabila na tistega fanta, ki ji je

prinesel odrešujočo vest, da je zasulo njenega moža? Morda je medtem zasulo tudi njo. Utrgal se je snežni plaz in odnesel hišo, hleve z Louison, otrokom in tisto staruho vred. Ali ne bi bilo bolje, da se vrnem v Briançon in se odpeljem nazaj v kasarno?

Vendar se nisem ustavil. Motril sem stopinje pred seboj. Ali jih ni samo dvoje vrst? Velike in majhne. Torej sta šla po gazi samo Louison in moj otrok. Lafourmi je že umrla ali pa je končno le obmirovala.

Že sem zagledal streho, to se pravi debelo plast bleščečega snega. Kdo se tamle ob hiši spravlja na sani? Obstal sem. Takole sem tudi jaz sédel na sani zgoraj pri hiši, se odbil z nogami in že je šlo navzdol. Kako se kadi sneg za sanmi! Deček je, deček! Rdeč je v obraz, seveda, če drčiš po strmini, še bolj brije. Tudi roke ima premrle, brez rokavic je, tudi jaz jih nisem imel. Samo kadar sem šel dol v Podlog k maši, mi jih je dala mati, a jih je takoj spet spravila v omaro, ko sem se vrnil. Torej so vse matere enake. Revček, kako ima rdeče roke. Ni revček, mraza gotovo ne čuti. Okroglast obraz ima. Nisem imel takšnega tudi jaz, ko sem bil njegovih let? Hej, pogumen je, s kako naglico drči in prav nič ne zadržuje sani. Tudi jaz nisem zaustavljaj, šlo je do Podmenikovih gozdov. Ali ne bo treščil spodaj v drevo? Ne, lepo je zavozil v celec. Oddahniti se mora, zajeti zraka in se zmagoslavno ogledati na vse strani. Zdaj se bo dvignil. Velik je, zelo velik. Ni dvoma: moj sin. Počakal ga bom, videti ga hočem od blizu, pogovoriti se z njim.

Vendar ga nisem počakal. Naglo sem se obrnil in nadaljeval pot do hiše.

Zmeden sem stopil v mračno vežo in krenil na desno. Še potrkal nisem. Vstopil sem, kot da sem doma.

Louison se je pri mizi sklanjala nad šivanje. Ni me slišala, ko sem vstopil.

»Bonjour!« sem pozdravil zategnjeno, pojoče, kakor govore tu zgoraj.

Sunkovito je dvignila glavo.

Nekaj trenutkov me je gledala nepremično, kot da ne more verjeti, kot da ne ve, ali je le privid ali resnica. Ni se spremenila, komaj za spoznanje postarala. Še vedno je imela tako svojski obraz, na videz miren, skoraj hladen; toda kaj vse se je skrivalo v njem! Končno se je le dvignila. Niti opazila ni, da ji je šivanje zdrknilo iz rok; bila je platnena deška srajca.

Pristopil sem, se sklonil in jo pobral.

»Umazala se bo,« sem rekel in jo položil na mizo.

»Marko?!«

Moje ime, ki ga je zaklicala po naše, po slovensko, mi je povedalo vse: sama živi na planini, sama s tistimle dečkom, ki je moj sin. To me je še bolj zmedlo, čeprav sem pričakoval, da bo tako.

»Da, Marko,« sem rekel in ji segel v desnico.

»Vojne je torej konec?« je zaklicala pričakujoče.

»Tu pod Pic de Nuit ni več vojne, drugod se bije zadnji, odločilni boj.« In da si ne bi delala utvare, sem takoj povedal: »Odhajam.«

»Na vojno?«

»Da.«

»Zdaj ob koncu?«

»Bolje zdaj kot nikoli.«

Izpustila je mojo roko.

»Si prišel po slovo?«

»Morda tudi po slovo.«

Ozrla se je skozi okno; sledil sem njenemu pogledu. Deček je sedel na sani. Počakala sva, da se je zaprašil po rebri navzdol.

»Si govoril z Marcom?«

»Je najin?«

»Si govoril z njim?« je vztrajala.

»Nisem.«

»Sedi! Takoj ti postrežem.« Ko je bila na vratih, je dejala zamolklo in trdo, kot je znala govoriti samo ona. »Če pride, govori z njim, kot da mu nisi oče!«

Nič, prav nič se ni spremenilo. Ne zunaj hiše ne v hiši sami. Tam na oni strani veže gotovo še vedno čaka postelja z mehкими blazinami in pernicami. Tule na tej postelji sva se ljubila. Kako čudna ljubezen je bila to!

Louison je prinesla sira in kruha, potem je odšla še po mleko.

»Jej in pij!«

Najprej sem pil. Takega mleka nisem pil, kar sem zapustil planino. Potem sem si urezal kruha in sira. Jedel sem, kot da sem zares lačen, čeprav nisem bil. Toda laže je bilo jesti kot najti primerno besedo. Ne bi bil smel priti. Zaradi nje in tudi zaradi dečka, zaradi Marca. Torej mu je dala moje ime.

»Si sama?« sem le vprašal v rdečkasti soj zahajajočega sonca, ki je barvalo stene in meni tako dobro znano sobno opravo.

»Ne vidiš?«

»Ves čas?«

»Zakaj vprašuješ, ko veš?« In čez čas. »Si ti sam?«

»Žena mi je umrla, januarja bo dve leti, imam pa sinčka.«

»Torej vdovec?«

Namesto da bi pritrdil, sem vprašal: »Kako pa Marc?«

Oči so se ji nasmejale.

»Vidiš, kakšen je! Krepak in dober fant. Ne ve, da Christophe ni njegov oče. Tudi spodaj v vasi ne vedo. Samo župnik ve. Napisal je, da smo ga h krstu prinesli tri mesece starega, čeprav jih je imel šele tri tedne. Lafourmi je umrla lansko leto, do zadnjega je delala kot mravlja. Tebe ni pozabila. Pa kaj ti pripovedujem!«

»Pripoveduj, Louison!

»Marc ima rad planino in mene, svojo mater. Podoben ti je. Si opazil?«

»Sem.«

Toplina ji je legla v pogled in v besede; čutil sem, kako me vabi.

»Ali res greš na vojsko?«

»Grem.«

»Ne bi ostal tu?«

Zakaj ne bi ostal? Vsaj nocoj! Kako dolgo že spim sam! Nocoj ostanem, kmalu se bo znočilo, še zaidem. Jutri zjutraj se poslovim.

Toda če ostanem nocoj, ali bom jutri res odšel?

»Bi šla z menoj? Ne mislim dol v dolino, k nam domov, tudi jaz sem doma v hribih, pripovedoval sem ti, niso tako visoki, vendar je lepo pri nas.«

»K tebi domov?« je zategnila.

»Da, v mojo domovino, po vojni seveda. Spodaj pod hribom je rudnik, tam bom imel delo, ti bi gospodinjala in gospodarila na hribu.« Nikdar prej nisem mislil na tako rešitev. »Tu bi prodala in tam dokupila. Imela bi lepo posestvo, živino, les, pozimi pa sneg.« Nepremično me je gledala. Torej bi šla? »Privadila bi se. Vsemu se človek privadi.« Ali bi se res privadila? Se je mati privadila? Vendar sem govoril dalje. »Samo enega otroka imam s pokojno ženo, ime mu je Jurček, Georget, pomladi mu je bilo pet let, bister je in živ, z Marcom bi se razumela; z nami bi še živela mati, dobra žena, in brat Mihec, Michel.« Mati in Louison sta kmetici, hitro bi se zblížali. »Kaj praviš, Louison?«

»Ti ne bi ostal tu?«

Moral sem odgovoriti jaz.

»Ne bi, ne bi mogel.«

»Jaz pa ne morem od tod,« je spregovorila počasi, z nekam trudnim glasom.

Prijel sem jo za roke, ki so na videz predano ležale na mizi.

»Res ne moreš, Louison?«

»Ne morem.« Počakala je malo, potem pa povedala. »Poizkusila sem.« Niso ji šle besede lahko z jezika, vendar je nadaljevala. »Ko je bil Marc star tri leta, sem odšla z njim dol v mesto, v Briançon. Štirinajst dni sem živela spodaj, dalje nisem mogla.«

»Kaj si delala spodaj?«

»Hotela sem videti, če bi se lahko privadila.«

Molk. Tišina. Nevidne niti prvega mraka. Stisnila mi je desnico. Da, tako jo zna stisniti samo ona, samo Louison!

»Vedela sem, da se boš vrnil in da me boš prišel še enkrat vprašat, če grem dol.«

»Vedela si?«

»Čakala sem te. Potem je prišla vojna. Vojna je zmešala ves svet. Tudi sem gor je segla. Od tedaj te nisem več tako trdno pričakovala. Pa si le prišel. Hvala, Marko!«

Spet mi je stisnila roko.

Moram se dvigniti, moram oditi, dokler je še čas! Grozljivo in obenem prijetno mi je bilo. Kot da bi po tanki veji stopal čez globok prepad. Bom prišel čezenj? Toda: ali sploh hočem čez?

Sedel sem k njej in jo objel. Pustila je, da sem pil z njenih ustnic. Dolgo, zelo dolgo.

Nočem čez! Naj se zlomi veja! Ostanem, nocoj ostanem!

Louison se je iznenada oprostila mojega objema.

»Pripravim ti posteljo. Od tistih, tvojih časov ni nihče spal na njej.«

»Pripravi!« sem rekel.

»Torej ostaneš?«

Kako so ji zažarele oči! Da, to je Louison, moja Louison!

»Za zmerom, Marko?«

Za zmerom?

Pokazali so se mi tovariši, Janez Krivic, Lojze Peternel, Peter in drugi. Kaj bodo dejali, ko me ne bo? Prvi sem se priglasil in bi dezertiral? Prikazala se mi je mati, kako na večer moli, da bi ostal živ, da bi po končani vojni našel na Strmcu vse v redu in bi kmalu, kmalu prišel ponjo in po Jurčka pa Mihca. Prikazali so se mi dvizni stolpi, cel gozd dviznih stolpov, iz Köflacha, Eibisfelda, Merlewalda, Mensa in iz Podloga, čeprav je le-tega zakrival Zavrh. Videl sem se v Pierrovi družbi, slišal Gasparda, se pogovarjal z Minjozom, zropotalo je dvigalo v globino in zaslišal sem brnenje svojega svedra, v pusti jesenski dan je zrasel beli spomenik v Vimyju, iz kanadskega strelskega jarka so jeknili osamljeni streli.

»Ne, Louison,« sem rekel, »ne za zmerom.«

Louisonine oči so ugasnile.

»Potem ti ne bom pripravila postelje.«

Vstala je. Morala se je oprijeti mizne plošče; toda ko je šla proti peči na drugo stran sobe, so bili njeni koraki že trdni.

Tudi jaz sem se dvignil.

»Ko boš šel po rebri navzdol, ne kliči Marca, pojdi naglo mimo njega! Njegov oče je mrtev, ne more, ne sme ga videti.«

Zapoved je prišla tam od peči, kjer je bilo že tako temno, da sem zaznal samo obrise visoke ženske postave.

Torej moram res na pot? Takoj zdaj, čeprav se bo vsak čas znočilo, čeprav...

»Tu imaš svetilko, da ne zaideš! Preden prideš v Briançon, jo trešči v obcestni kamen! Naj nikomur več ne sveti!«

Stopil sem k Louison in vzel svetilko iz njenih rok.

Spet sem jo objel in poiskal njene ustnice. Bile so zaprte, hladne.

»Hvala, da skrbiš za otroka, hvala...« sem rekel, ko sem ji segel v desnico.

»Tebi hvala, Marko...« In ko sem stopil skozi vrata, je zaklicala za menoj. »Naj se ti ne zgodi nič hudega, ne v vojni in ne pozneje!« Odhitel sem po gazi navzdol.

Moj sin Marc je prav tedaj sedel na sani in se spustil po rebri.

Seveda je bil mnogo prej spodaj kot jaz. Malo je še posedel na saneh, se končno le spravil na noge in začel riniti navzgor v breg. Zame se še zmenil ni. Morda me je videl, a mu ni bilo mar tujega moža, čeprav so tu zgoraj gostje gotovo še vedno tako redki, kot so bili. Morda pa me niti videl ni.

(Iz romana »Kje ste, Lamutovi?«)